

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

*Rimantas Miknys
Lietuvos demokratų partija
1902-1915 metais*

1995

**LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJS
STUDIJS**

*Skiriu Motinai ir
šviesiam Tėvo atminimui*

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJS STUDIJS

10

Rimantas Miknys

Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Knyga išleista su finansine

ATVIROS LIETUVOS FONDO parama

ISBN 9986-491-22-3

© Rimantas Miknys, Lietuvos istorijos institutas

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
1. LIETUVIŲ DEMOKRATŲ PARTIJOS KŪRIMASIS IR 1902 - 1904 METŲ POLITINĖ-SOCIALINĖ PROGRAMA	16
1.1. LDP ištakos ir prielaidos	16
1.2. LDP steigimas	27
1.3. LDP pagrindinės programinės nuostatos ir jų įtaka partijos organizavimui	32
2. LIETUVIŲ (LIETUVOS) DEMOKRATŲ PARTIJOS ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS-POLITINIS VEIKIMAS 1905 METAIS	44
2.1. LDP organizacinės problemos, jų sprendimas ir rezultatai	45
2.2. LDP visuomeninė-politinė veikla ir partijos naujų programinių nuostatų formavimas	61
3. LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJA 1906 - 1915 METAIS	94
3.1. LDP organizacinės evoliucijos ir veiklos ypatumai	96
3.2. LDP politinės-socialinės programos bruožai	128
3.3. Tautiniai-politiniai LDP veiklos aspektai	142

IŠVADOS	168
PRIEDAI	173
LENTELĖS.....	174
LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJOS PAGRINDINIAI DOKUMENTAI	184
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	218
STRESZCZENIE	226
RÉSUMÉ.....	238
TRUMPINIAI	249
ASMENŲ RODYKLĖ.....	250

STUDIA Z HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO. T. 10

RIMANTAS MIKNYS

DEMOKRATYCZNA PARTIA LITWY W LATACH 1902 - 1915

STRESZCZENIE

Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego oraz jego ewolucja odbywają się za pośrednictwem partii politycznych. Powstawanie partii politycznych determinują stosunki danego okresu, opierające się na doświadczeniach historycznych. Każda partia polityczna jest wyrazem pewnych oczekiwań społecznych i spełnia pewną funkcję społeczną, dlatego też badając rozwój narodu i społeczeństwa, nie można zapominać o konieczności dokonania analizy dziejów partii politycznych. Znając siły tworzące partie polityczne, strukturę organizacyjną partii, ich programy społeczno-polityczne, metody pracy i samą działalność, możemy określić cechy charakterystyczne dla ewolucji narodu, jego konfigurację społeczną, dążenia i właściwości jego kultury.

* * *

Monografia poświęcona jest rozwojowi Demokratycznej Partii Litwy (DPL)¹ w latach 1902-1915. Partia ta jest bezpośrednio związana z Odrodzeniem narodu litewskiego, stąd też prowadzenie badań nad jej organizacją i działalnością umożliwi poznanie wielu aspektów procesu Odrodzenia. Jak dotąd problem ten nie był szczegółowo badany, chociaż niektóre dotyczące go zagadnienia przyciągnęły uwagę badaczy Odrodzenia narodu litewskiego oraz myśli społecznej, kultury,

historii literatury, a także polityków (M. Römeris, J. Audėnas, A. Bulota, V. Kvieska, Pr. Čepėnas, V. Trumpa, S. Senkonis, St. Kairys, K. Bielinis, A. Merkelis, J. Būtėnas, A. Sprindis i in.). Zachowało się wiele źródeł historycznych (Archiwum DPL z okresu 1902 - 1909, fragmenty archiwum Związku Włościańskiego Litwy (ZWL), programy partii, korespondencja działaczy, dzienniki osób, które utrzymywały bliskie stosunki z LPD, legalna i nielegalna prasa, dokumenty urzędów władzy rosyjskiej, szereg opublikowanych i zachowanych w rękopisach wspomnień. Jest to w pełni wystarczające, aby — w oparciu o literaturę i źródła historyczne — dany problem został wszechstronnie zanalizowany. Chronologię pracy określa fakt powstania partii (rok 1902), oraz początek I wojny światowej. Gdy jesienią 1915 roku działania wojenne objęły Wilno, większa część działaczy partii wyjechała do Rosji i partia faktycznie przestała egzystować. W Rosji działacze partyjni utworzyli nowe partie: Socjalistów Ludowych Litwy, Socjalistów Ludowo-Demokratycznych Litwy, Ludowych Socjalistów-Rewolucjonistów Litwy. Wszystkie te partie podkreślały swój związek z DPL.

* * *

Pod koniec XIX i na początku XX wieku formujący się jeszcze nowoczesny naród litewski wkroczył w polityczny etap ruchu narodowego. Dla tego okresu charakterystyczne jest zróżnicowanie ideowe. Ono właśnie sprawiło, że 17 (30) października 1902 roku lewicowe skrzydło liberałów-warpininkasów utworzyło DPL. W zjeździe założycielskim brali udział: J. Biliūnas, P. Avižonis, P. Višinskis, K. Grinius, St. Matulaitis, A. Rucevičius, J. Vileišis, A. Bulota, A. Avižonis, J. Bagdonas, J. Sabas, J. Šaulys, V. Putvinskis, G. Petkevičaitė-Bitė, V. Mickevičius-Kapsukas, M. Zauniūtė.

Partia ideowo łączy się z liberalizmem, propagowanym przez ugrupowania społeczno-ideowe "Aušry" (1883 - 1886) i "Varpasa" (1889 - 1905), a jej zasady organizacyjne — z organizacją wydawniczą "warpininkasów". Utworzona partia była nielegalną organizacją inteligencji liberalnej a za cel stawiała sobie konsolidację tej inteligencji oraz łączenie narodu w walce z politycznym, kulturalnym i gospodarczym uciskiem Rosji.

W roku 1902 w 12-ym numerze "Varpasa" został ogłoszony projekt programu DPL, w którym wyraźne odbicie znalazł postulat uzyskania dla

W latach 1902-1905 partia ta nosiła nazwę Litewskiej Partii Demokratycznej - Lietuvių demokratų partija - akcentowano jej charakter nacjonalistyczny, nie obywatelski.

Litwy autonomii w granicach etnograficznych (program minimum) i jej niepodległość (program maksimum). Projekt wyrażał krystalizujące się potrzeby polityczne i kulturalne narodu litewskiego, świadczył o dążeniu partii do odegrania roli czynnika jednoczącego naród. Zróżnicowanie ideowe i społeczne narodu litewskiego było jednak już zbyt głębokie, aby realizacja projektu stała się możliwa siłami jednej tylko partii. Skupiając inteligencję liberalno-demokratyczną i jednocząc postępowe siły narodu w walce o prawa polityczno-kulturalne i egzystencję społeczeństwa litewskiego, DPL poniosła klęskę. W konsekwencji doprowadziło to do wyodrębnienia się wśród liberałów nurtu narodowo-demokratycznego i stanowczego, ideowo-programowego odcięcie się DPL od SDPL (Socjal-Demokratycznej Partii Litwy — Lietuvos socialdemokratų partija).

* * *

W roku 1905, jako organizacja partyjna, DPL nadal przeżywała głęboki kryzys. Utworzenie przez umiarkowanych liberałów Litewskiego Demokratycznego Stronnictwa Narodowego (LDSN) czyli endecji oraz aktywna działalność SDPL, obejmująca szerokie warstwy społeczeństwa, doprowadziły do większych starć w ramach DPL — między umiarkowanymi (A. Smetona, J. Bagdonas, J. Jablonskis, P. Gaidelionis, K. Žalys i in.) i radykałami (J. Paršaitis-Gabrys, F. Bortkevičienė, P. Višinskis, A. Bulota, K. Grinius, J. Bortkevičius, V. Paulikonis, E. Galvanauskas i in.) Radykałowie rozpoczęli walkę z SDPL o uzyskanie szerszego poparcia społecznego — poparcia włościan. Rozbieżności poglądów na taktykę działania dzieliły partię od wewnątrz. Utworzenie Związku Nauczycieli Litewskich (ZNL — LMS, Lietuvos mokytojų susivienijimas) umocniło wprawdzie więzi łączące partię ze społeczeństwem i poszerzyło arsenał sposobów jej działania, nie pomogło jednak w zespoleniu organizacyjnym, gdyż precedens ZNL wykorzystali młodzi radykałowie (E. Galvanauskas, J. Paršaitis-Gabrys, V. Paulikonis, D. Alseika, Pr. Butkus, L. Gira i in.), którzy utworzyli autonomiczny Związek Włościański Litwy (ZWL).

* * *

Po utworzeniu ZWL coraz wyraźniejsza stawała się możliwość powstania nowego konkurenta politycznego dla DPL, albo zdominowania partii przez radykałów, którzy usuwali z niej osoby o poglądach umiarkowanych. Wydawanie legalnego "Chłopa Litewskiego" (Lietuvos ūkininkas) jeszcze bardziej zaostrzyło konflikt konkurujących ze sobą skrzydeł LPD.

W zasadzie, jedynie działalność kulturalna stwarzała perspektywę organizacyjnego zespolenia DPL. W lutym i w maju 1905r. P. Višinskis zorganizował w Wilnie spółkę wydawniczą "Šviesa" (Światło). Niemal jednocześnie (31 maja 1905r.) z inicjatywy J. Jablonskisa została utworzona spółka wydawnicza "Aušra" (Jutrzenka). Członkowie DPL współpracowali w pierwszej spółce z socjaldemokratami, a w drugiej — z umiarkowanymi liberałami. Z inicjatywy K. Griniusa i jego żony w Mariampolu rozpoczęło swoją działalność Towarzystwo "Šviesa", zajmujące się sprawami oświaty. Ponadto działało dobroczynne Towarzystwo "Žiburėlis" (Płomyk), kierowane przez F. Bortkevičienė i G. Petkevičaitė-Bitė oraz analogiczna, tylko bardziej zaangażowana politycznie "Kankinių kasa" (Kasa męczenników). Członkowie DPL brali udział w zakładaniu Towarzystwa Teatru, Muzyki i Sztuki "Vilniaus kanklės" (Kankle Wileńskie), pracowali w Towarzystwie Wzajemnej Opieki Litwinów Wileńskich ("Vilniaus lietuvių savišalpos draugija"). Przedstawiciele obu nurtów DPL aktywnie uczestniczyli w litewskim życiu kulturalnym, zwłaszcza w Wilnie, widząc w tym podstawy tworzenia się nowoczesnego społeczeństwa litewskiego i podstawy politycznego kształcenia narodu.

* * *

DPL — mimo że istniało wiele niedociągnięć natury organizacyjnej a program jej nie został przyjęty — odcisnęła piętno na wydarzeniach 1905 roku. Dokonała ona, co prawda, mniej niż LPSD, jeśli chodzi o działalność propagandowo-agitacyjną i organizowanie akcji politycznych (takich jak tworzenie lokalnej władzy chłopskiej, zamykanie rosyjskich szkół), a inicjatywa demokratów mająca na celu utworzenie organu koordynującego walkę z uciskiem imperium (Centralnego komitetu bojowego) zakończyła się fiaskiem; lecz wkład partii w formułowanie koncepcji strategii odbudowania państwowości Litwy był ogromny. Precedensu nie miały starania DPL i jej członków, aby na oficjalnych posiedzeniach liberalnych sił politycznych Rosji — poza kwestią autonomii politycznej dla Polski — rozważono również przyznanie takiej autonomii Litwie. W 1905r. postulaty programowe DPL, upowszechniane na łamach periodyków, w odezwach, w czasie zjazdów miały bezpośredni wpływ na wysuwane przez Wielki Sejm Wileński (WSW - DVS, Didysis Vilniaus Seimas) żądania dotyczące autonomii politycznej Litwy.

Z drugiej strony, wzrost aktywności partii spowodował ewolucję jej programu społeczno-politycznego — z typowo nacjonalistycznego ku radykalno-demokratycznemu o charakterze ludowym. Projektując plany

autonomii politycznej Litwy, większe znaczenie nadawano przyszłości perspektywie politycznej ludności zamieszkującej terytorium Litwy. Członkowie DPL widzieli Litwę nie tylko jako państwo Litwinów — narodowości etnicznej, lecz jako państwo obywateli Litwy. Dlatego właśnie partię nazwano Demokratyczną Partią Litwy. W części programu dotyczącej zagadnień socjalnych (w kwestii agrarnej) mówiono o nacjonalizacji i socjalizacji.

* * *

W latach 1906-1915 DPL nadal działała nielegalnie i była słabo zorganizowana. Partia nie miała potwierdzonego statutu, nie wchodziły w jej skład żadne grupy, komórki czy inne jednostki organizacyjne — ani na Litwie, ani poza jej granicami. Członkostwo nie było wyraźnie odnotowywane. Partia zwoływała swoje zjazdy, miała swoje kierownictwo — Komitet Centralny, lecz jej najbardziej wpływowymi strukturami organizacyjnymi były: redakcja gazety "Lietuvos ūkininkas" oraz specjalnie utworzona w roku 1908 spółka wydawnicza.

W roku 1906 przedstawiciele radykalnego nurtu DPL (K. Grinius, F. Bortkevičienė), usiłując zwiększyć swoje wpływy w partii i chcąc uczynić ją bardziej radykalną, dopomogli działaczom ZWL w odrodzeniu ich ugrupowania, rozwiązanego w wyniku represji rządu. Odrodzony ZWL stał się oficjalnie autonomiczną organizacją DPL. Przedstawiciele umiarkowanego nurtu DPL (A. Smetona, J. Bagdonas, P. Leonas i in.) musieli się z tym faktem pogodzić — sądzono, że takim sposobem można będzie poprawić sytuację finansową partii i gazety "Lietuvos ūkininkas", rozszerzyć wpływy polityczne partii na szerokie warstwy społeczne oraz dać opór konkurencji ze strony LSPD i chrześcijańskich demokratów.

* * *

ZWL dążył do całkowitej niezależności od DPL. Był on dostatecznie dobrze zorganizowany: na początku 1907 r. miał około 30 komórek na wsiach, zwoływał swoje zjazdy, wybierał swoje kierownictwo, posiadał program tymczasowy i statuty. Utrzymywał więzi z Rosyjskim Związkiem Włościańskim i nurtem trudowników (pracy) w Dumie, w swoim programie proklamował idee rosyjskich narodników, a zwłaszcza ich naśladowców eserów (Rosyjskich Socjal-Rewolucjonistów) i enesów (Rosyjskich Socjalistów Ludowych). Członkowie ZWL (E. Galvanauskas, P. Ruseckas) rozważali możliwości wcielenia w życie idei socjalizmu "ludowego" na Litwie. Toteż w latach 1906-1907 doszło do pogłębienia się rozbieżności ideowych między konkurującymi ze sobą skrzydłami DPL i w rezultacie — do ostrych konfliktów.

W roku 1907 radykałowie DPL, biorący aktywny udział w działalności ZWL, wspomagani przez działaczy ZWL przejęli od przedstawicieli nurtu umiarkowanego wydawnictwo i redagowanie jego organu wydawniczego — gazety "Lietuvos ūkininkas", tym samym zmuszając ostatnich do wystąpienia z partii i skupienia się wokół nowej gazety o orientacji narodowo-demokratycznej — "Viltis" (Nadzieja). W latach 1907-1908 osłabiony ZWL całkowicie zlał się z radykalnym skrzydłem DPL, stając się partią DPL o nastawieniu ludowo-socjalistycznym.

* * *

W organizacji DPL ważną rolę odegrały wydawnictwa periodyczne — "Lietuvos ūkininkas" (1905-1915), "Vilniaus žinios" ("Wiadomości wileńskie", 1909-1915) oraz — wznowiony w roku 1913 — nielegalny "Varpas" ("Dzwon"). Gazety wyrażały i rozpowszechniały idee DPL, mnożyły i łączyły jej zwolenników oraz umożliwiły jej zostanie czynnikiem, jednoczącym demokratyczne siły Litwy we wspólnym działaniu na rzecz kultury i oświaty.

Dążąc do wzmocnienia pozycji ekonomicznej i kulturalnej odradzającego się narodu litewskiego (konkurując jednocześnie z chrześcijańskimi demokratami), DPL prowadziła szeroką pracę oświatowo-kulturalną -- publikowała specjalne dodatki do "Lietuvos žinios", członkowie partii kolportowali mariampolską "Šviesę" (1905-1908), wydawaną przez Mariampolskie Towarzystwo Włościańskie (1907-1915), a w latach 1909-1912 z inicjatywy kierownictwa LPD w guberniach: suwalskiej i kowieńskiej tworzyły się i działały kółka młodzieży wiejskiej. Z powodu prześladowań carskich działalność ta nie dorównała analogicznej działalności chrześcijańskich demokratów, których poczynania władza skłonna była tolerować w większym stopniu. Były one mniej opozycyjne i na swój sposób "wygodniejsze" dla "narodowościowej" polityki imperium rosyjskiego.

Nie zważając na rozbieżności ideowo-polityczne i zdając sobie sprawę z konieczności kształtowania nowego społeczeństwa litewskiego, które potrafiłoby przeciwstawić się rusyfikacji, przedstawiciele DPL, wspólnie ze swymi oponentami politycznymi, brali udział w działalności ogólnonarodowych instytucji kulturalnych (Litewskie Towarzystwo Naukowe, Litewskie Towarzystwo Sztuki, wileńska "Rūta").

* * *

O przynależności DPL do prawicowego nurtu formujących się w tym czasie litewskich centralnych sił politycznych świadczą programy z lat 1906 i 1914, projekt programu z roku 1914, artykuły prasowe ("Lietuvos

žinios" i "Lietuvos ūkininkas"). Partia starała się nie akcentować naturalnie wzrastającego zróżnicowania socjalnego oraz sprzeczności w społeczeństwie litewskim, lecz dążyła do znalezienia wspólnych interesów, mogących zjednoczyć jak najszerze warstwy społeczeństwa.

W latach 1906-1914 teoretycy DPL (K. Grinius, A. Rimka i in.) opracowali oryginalną (w warunkach litewskich) koncepcję historyczno-socjologiczną, która przewidywała harmonijne wcielenie w życie idei demokratycznych, narodowościowych i sprawiedliwości społecznej. Koncepcja ta związana była z teoriami rosyjskich ludowców-socjalistów (enesów) a jednocześnie była bliska tradycji socjalizmu europejskiego. Charakterystyczne dla niej były — w odróżnieniu od koncepcji głoszonych przez rosyjskich bolszewików i litewskich prawicowych socjaldemokratów — elementy racjonalizmu, scientyzmu i pozytywizmu oraz idee, bliskie liberalizmowi i "burżuazyjnemu" radykalizmowi.

Historyczno-socjologiczna koncepcja DPL krytykowała wady ówczesnego kapitalizmu. Przyszłe społeczeństwo Litwy traktowała jako społeczeństwo warstw średnich, zaś jego przyszłość widziała w ustroju "socjalizmu ludowego". Pod pojęciem "socjalizm ludowy" rozumiano ustrój, zapewniający wszystkim obywatelom równe prawa i obowiązki, ustrój, który wyklucza wyzysk człowieka przez człowieka i zapewnia ustanowienie demokracji. Koncepcja uznawała możliwość zreformowania kapitalizmu, jego "uczłowieczenia" i ewolucję w kierunku "socjalizmu ludowego". Zgodnie z koncepcją DPL pojęcie "ludzie pracy" odnosi się nie tylko do parobków, lecz także do drobnych producentów, szeroko rozumianych średnich warstw społecznych. Dlatego też w danej interpretacji interesy "ludzi pracy" należy rozumieć jako interesy całego narodu.

W ogóle, idee związane z wcielaniem w życie socjalizmu ludowego DPL starała się dostosować do ideologii narodowej, dla celów wyzwolenia narodowego (ekonomicznego, kulturalnego i politycznego). Dlatego też DPL, opierając się na tej koncepcji, wypowiedziała się za usuwaniem z życia politycznego Litwy drobnych przedsiębiorców i właścicieli ziemskich obcego pochodzenia. W taki sposób, jej zdaniem, były stwarzane sprzyjające warunki dla tworzenia się nowoczesnego narodu litewskiego.

W latach 1906-1915 DPL oddaliła się od liberalnych zasad "Varpasa". Mimo że liberalizm "Varpasa" był specyficzny, tzn. "dostosowujący i łączący" w sobie idee nacjonalizmu humanistycznego, pozytywizmu, materializmu oraz liberalizmu klasycznego, za najważniejsze wartości uważał wolność jednostki, indywidualność i samodzielność — skupiając się jednocześnie przede wszystkim na dążeniu wolnościowych narodu.

DPL zbliżyła się ideologicznie do rosyjskich socjalistów-rewolucjonistów (eserów) i rosyjskich socjalistów ludowych (enesów), działając w warunkach ostrej konkurencji politycznej z SDPL, której aktywność i radykalizm umożliwiły osiągnięcie znacznych sukcesów w wydarzeniach 1905 roku. Dlatego w podstawowych dokumentach programowych z lat 1912 -1914 — mimo że usiłowano kontynuować liberalne tradycje "Varpasa", akcentując wartość pojedynczego człowieka, pierwszeństwo oddawano nie psychologii indywidualnej, lecz psychologii zbiorowej. Instytucje władzy zamierzano wykorzystać w interesach całego społeczeństwa, a nie w interesach jednostki. W interesach całego narodu miały być wykorzystane także możliwości poszczególnych jego członków.

Należałoby przeprowadzić specjalne badania z zakresu psychologii społecznej, by dowiedzieć się, jaki wpływ na istniejącą sytuację miały cechy litewskiego charakteru: stosunek w nim indywidualizmu do kolektywizmu.

Przejawiające się w liberalizmie "Varpasa" idee pozytywizmu i materializmu, które połączyły się w programie społeczno-politycznym DPL z ideą "socjalizmu ludowego", wpłynęły na podkreślenie antyklerykalizmu partii [krytyka działań politycznych Kościoła, walka z nietolerancją], co miało doniosłe znaczenie w procesie kształtowania mentalności obywatelskiej i rozwoju układu sił politycznych na Litwie.

* * *

DPL, starająca się być aktywną organizacją polityczną, potrafiła zwrócić uwagę na realne potrzeby życia ekonomicznego ówczesnej Litwy i broniła prawa do posiadania ziemi, widząc w tym gwarancję wzmocnienia na Litwie średniego gospodarstwa chłopskiego (w zasadzie dość drobnego, bo mowa była o gospodarstwach o powierzchni 5-20 ha). Partia, proponując zlecić uporządkowanie kwestii agrarnej sejmowi autonomicznej Litwy, nie tylko podkreślała swoje postulaty polityczne, lecz również chciała położyć kres kolonizacji, prowadzonej na Litwie w celach rusyfikacji. Był to program minimum. Uwzględniając ideały związane z perspektywą socjalizmu ludowego, pomysły nacjonalizacji czy socjalizacji ziemi w zasadzie nie były odrzucone.

* * *

Najważniejszym punktem programu politycznego DPL była kwestia autonomii politycznej i niepodległości Litwy. Dążono do ustanowienia władzy demokratycznej oraz zapewnienia ochrony praw i swobód demokratycznych wszystkim obywatelom. Autonomia taka z punktu

widzenia możliwości ustawodawczych, była bliska federacji czy też konfederacji. Ten projekt autonomii był wyraźnie zorientowany na samodzielne, demokratyczne państwo. Takie dążenia były zaświadczone w programach z lat 1906 i 1914.

Włączając do swojego programu ideę federacji, DPL nie zrezygnowała z dążenia do niepodległości Litwy, lecz usiłowała na mocy tej idei zabezpieczyć Litwie realną państwowość. Uważano, że wolna, demokratyczna Litwa może istnieć tylko w federacji wolnych państw całego świata. Specjalne instytucje (miano na myśli prototyp ONZ) będą rozstrzygały sprzeczności między państwami oraz broniły wolności małych państweczek. Wysuwano dwa konkretne sposoby zdobycia autonomii i niepodległości: otrzymanie autonomii i niepodległości za zgodą parlamentu rosyjskiego oraz w wyniku powstania konfliktu zbrojnego między państwami europejskimi.

DPL w swoim programie wypowiadała się za równymi prawami obywatelskimi dla Litwinów i przedstawicieli mniejszości narodowych, zamieszkujących Litwę. Przypuszczano, że utworzenie społeczeństwa obywatelskiego zniszczy przesłanki do dyskryminacji narodowej oraz zakończy proces politycznego formowania się narodu litewskiego.

Deklarując szeroki demokratyczny program oświaty i ochrony społecznej, DPL dbała o rozwój nowego społeczeństwa, oczekiwała też wsparcia narodu w procesie realizacji swoich zadań politycznych i socjalnych.

* * *

Działalność polityczna i kulturalna DPL w latach 1906-1915 była oparta na ideach liberalizmu i socjalizmu ludowego oraz na jej wierności zasadom demokratycznym. Głównym przeciwnikiem ideowym i politycznym DPL był prawicowy nurt litewskich sił politycznych — chrześcijanie i endecja litewska — opierający swoją działalność na światopoglądzie chrześcijańsko-katolickim. DPL wypowiadała się w zasadzie za wolnością wyznania, natomiast ostro krytykowała udział duchowieństwa w społecznym życiu politycznym, dążenia chrześcijańskich demokratów do wzmocnienia autorytetu Kościoła w życiu społecznym. Demokraci nie popierali także zamiarów endecji litewskiej wykorzystania wiary w celach narodowych.

Ideolodzy DPL krytycznie oceniali podejście demokratów chrześcijańskich i ludowych do obrony "litewkości", rozumianej jako "Litwa dla Litwinów". Krytykowali ich otwartą wrogość do "polskości" na Litwie, ponieważ przypuszczali, że może to doprowadzić do konfliktu

między litewskimi Polakami a Litwinami. Taki konflikt byłby pożądanym i korzystnym dla wykonawców polityki szowinizmu państwowego w imperium rosyjskim. DPL uznała wszystkie prawa obywatelskie i kulturalne Polaków, jak i innych narodowości etnicznych, równocześnie wymagając od nich pełnienia obowiązków obywatelskich w stosunku do Litwy. Partia chciała położyć kres konfrontacji między Polakami z Litwy a Litwinami i w tym celu usiłowała zmniejszyć wpływ litewskiego nurtu prawicowego oraz endeków na szerokie warstwy społeczne, budziła świadomość narodową ludu. Do pracy oświatowo-kulturalnej siły demokratyczne wciągały Polaków i Białorusinów litewskich.

DPL wypowiadała się przeciwko taktyce prawicowego nurtu, skierowanej na wykorzystanie rosyjskiej polityki szowinizmu państwowego dla osiągnięcia celów, związanych z obroną katolicyzmu i litewkości. Teoretycy partii (K. Grinius, A. Rimka) wskazywali na zgubny charakter takiej taktyki — zaznaczali, że politycy rosyjscy dążą do zwaśnienia narodów polskiego i litewskiego, takim sposobem pragnąc zwiększyć swój wpływ kulturalny i polityczny na Litwę (uczynić naród litewski częścią składową narodu rosyjskiego).

Dlatego też DPL wypowiadała się przeciwko bliższej współpracy z chadekami w dziedzinie kultury i polityki oraz tylko częściowo współpracowała z litewskimi endekami. Perspektywę do szerszej działalności widziała tylko w rozpadzie koalicji nurtu prawicowego w roku 1914.

* * *

W latach 1907-1908 DPL i SDPL zjednoczyły swoje siły w pracy na polu kultury. Przesłanki dla takiego działania tkwiły we wspólnych cechach światopoglądu, zdecydowanej opozycji wobec władzy carskiej, w zmianach struktur organizacyjnych obu partii. Jednakże zasadnicze różnice w poglądach na wyjątkową rolę proletariatu w zarządzaniu państwem, na budzenie świadomości narodowej ludu, na zadania rozwoju kultury ludowej oraz na rolę kapitalizmu w procesie wcielenia w życie zasad socjalizmu ludowego, stanowiły poważną przeszkodę na drodze do bliższej współpracy politycznej, zwłaszcza w czasie wyborów do Rosyjskiej Dumy Państwowej.

DPL wyodrębniła w bolszewickim nurcie socjaldemokratycznym ugrupowanie ortodoksyjne (V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis), poddając ostrej krytyce jego orientację na Rosję proletariacką w ramach imperium. Uważała go za wroga Litwie siłą polityczną i od roku 1912 nie utrzymywała z nim żadnych kontaktów (wcześniej dochodziło sporadycznie do mało znaczących spotkań).

Rosyjską Dumę Państwową DPL wykorzystywała dla propagowania swoich celów politycznych, narodowych i kulturalnych oraz dla upolitycznienia narodu, budzenia świadomości narodowej. Czerpała doświadczenia w pracy państwowej, jakie miała Duma.

Podczas wyborów do Dumy DPL sojusznika widziała przede wszystkim w SDPL, w demokratycznych przedstawicielach innych narodowości Litwy (Żydach, a w roku 1912 także Polakach), potem zaś w LDSN (wybory do II i III Dumy). Chadecy byli uważani za przeciwników politycznych. Toteż tylko podczas wyborów do II i III Dumy demokraci potrafili utworzyć nietrwale związki z socjaldemokratami. Odmówili oni współpracy z DPL podczas wyborów do IV Dumy. Ujawniły się także sprzeczności DPL z namiestnikiem DLSN — Kowieńskim Komitetem Demokratów Litewskich. W gubernii Kowieńskiej demokraci tworzyli blok z Żydami we wszystkich wyborach do Dumy.

Członkowie DPL (J. Kubilius, L. Lopas, A. Bulota, J. Pożela, Pr. Keinys, M. Januškevičius) współpracowali z Frakcją Pracy (trudowików) w I-IV Dumach. Ponieważ w strukturze organizacyjnej PLD istniał nurt umiarkowany, współdziałano w Dumach (I-II) także z rosyjskimi kadetami (P. Vitkauskas, J. Girnius, P. Leonas). Imponowali oni DPL umiarkowanym programem agrarnym oraz ideą decentralizacji Rosji, z którą Litwa łączyła nadzieje osiągnięcia autonomii politycznej. Oprócz tego, przedstawiciele DPL pracowali wspólnie ze wszystkimi innymi przedstawicielami litewskimi, dyskutując w Dumach kwestie narodowe i kulturalne Litwy.

Przedstawiciele DPL (A. Bulota, P. Leonas, M. Januškevičius) wykorzystywali trybunę Dumy dla propagowania idei autonomii politycznej Litwy. Odrzucając pretensje polityków polskich do litewskiej części gubernii suwalskiej, udowadniali jednocześnie odrębność etnopolityczną narodu litewskiego od Polski.

W latach 1913-1915 DPL była jedyną litewską partią polityczną, która próbowała łączyć ideę odrodzenia samodzielności politycznej Litwy z dążeniem Polski do niepodległości. W tym celu wykorzystywano struktury wileńskich organizacji masońskich, do których należało kierownictwo DPL — M. Sleževičius, J. Vileišis, F. Bortkevičienė, A. Bulota. Przychylna pozycja partii stworzyła warunki do spotkania w Warszawie w marcu 1915 roku działaczy politycznych Litwy i Polski, w celu uzgodnienia swoich działań. Przedstawicielem Litwy był M. Sleževičius, bezpartyjny demokrat J. Šaulys oraz polscy demokraci z Litwy W. Abramowicz i M. Römeris. Jednak DPL zmieniła swoją pozycję z powodu braku zaufania do partnera politycznego — Polskiego Bloku Niepodległości-

wego. Na krok ten mogła zdecydować się tym bardziej, że żywiła gorące nadzieje, iż drogę do politycznej samodzielności Litwy otworzy rewolucja demokratyczna w Rosji. Z tego powodu dalsze, podobnego rodzaju kontakty sił politycznych Polski i Litwy urwały się.

Z chwilą wybuchu I wojny światowej, LPD usiłowała natychmiast poruszyć problem autonomii Litwy w Rosyjskiej Dumie Państwowej, co wywołało starcia między prawicowymi i lewicowymi siłami politycznymi Litwy i przeszkodziło w zorganizowaniu wspólnej akcji na drodze do osiągnięcia samodzielności politycznej Litwy.

W odpowiedzi na utworzenie przez prawicę Litewskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny (Lietuvių Draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti), 15 kwietnia 1915 r. DPL wraz z socjaldemokratami powołała do życia Litewskie Towarzystwo Pomocy Prawniczej i Agronomicznej (Lietuvių draugija teisių ir agronomijos pagalbai teikti).

Dopiero po wycofaniu się do Rosji większości działaczy politycznych obu skrzydeł, pod koniec 1915 roku udało się zjednoczyć lewicowe i prawicowe siły w podobnych działaniach.

Podsumowując, można twierdzić, że w latach 1902-1915 DPL stanowiła dość wpływową siłę polityczną na Litwie. Jej działalność przyczyniła się do formowania pojęcia państwowości Litwy, do kształtowania narodowej świadomości politycznej oraz propagowania zasad demokratycznych. Pozycja ideowa i polityczna DPL sprzyjała wyodrębnieniu się nurtów prawicowego i lewicowego wewnątrz litewskich sił politycznych

Mimo, że nie potrafiła zjednoczyć wszystkich litewskich sił politycznych, DPL odniosła znaczne sukcesy, broniąc narodowych interesów politycznych Litwy w obliczu Rosji i Polski.